

dr hab. Zbigniew Sabak
Wydział Nauk Ekonomicznych
Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II
w Białej Podlaskiej
ORCID 0000-0003-2493-2980

NAUKOWE ASPEKTY BADAŃ BEZPIECZEŃSTWA. GŁÓWNE PODEJŚCIA BADAWCZE

SCIENTIFIC ASPECTS OF SAFETY RESEARCH. MAIN RESEARCH APPROACH

*Znajomość teorii jest niezbędna, gdyż fakty nie mówią za siebie.
Zawsze świadomie, bądź nie, patrzymy na świat poprzez określone soczewki
– przyjmijmy, że teoria jest takimi soczewkami.*
R. Jackson, G. Sørensen¹.

Streszczenie

Nauka o bezpieczeństwie to jeden z najnowszych obszarów naukowego zainteresowania. Jej rozwój charakteryzuje się dużą dynamiką, jednocześnie jak do tej pory nie zdołano wypracować jednej metodologii w tym zakresie. Literatura przedmiotu wskazuje potrzebę studiowania i rozwijania teorii w zakresie, który pozwoli ograniczyć lub wyeliminować chaos metodologiczny. Prace idą w dwóch kierunkach: po pierwsze, wypracowania listy problemów, wokół których należy intensyfikować badania; po drugie, zdefiniowania paradygmatów, które staną się podstawą kompetentnej diagnozy oraz przyjmowania rozwiązań o znaczeniu praktycznym. Jako najbardziej interesujące obszary zainteresowania wymienia się: ogólną teorię bezpieczeństwa, rodzaje bezpieczeństwa, instytucje bezpieczeństwa, obszary zagrożeń i inne. Jako najczęściej stosowane paradygmaty prowadzonych badań są wymieniane realizm, liberalizm oraz konstruktywizm, które wywodzą się ze stosunków międzynarodowych. Każdy z wymienionych paradygmatów został opisany i scharakteryzowany w kolejnych punktach: *realizm, liberalizm, współcześnie dominujące podejścia badawcze (neorealizm neoliberalizm) i konstruktywizm* w możliwym do zaprezentowania zakresie. W ostatnim punkcie zostały przedstawione główne zjawiska wpływające

¹ R. Jackson, G. Sørensen, cyt. za: R. Zięba, *Teoria bezpieczeństwa* [w:] R. Zięba, S. Bieliń, J. Zając, *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2015, s. 95.

na redefinicję metodologicznych aspektów badania bezpieczeństwa. Zakończenie jest podsumowaniem dywagacji oraz prezentuje wypracowane wnioski.

Słowa kluczowe: aspekty, bezpieczeństwo, diagnoza, rodzaje, teoria

Abstract

Safety science is one of the latest areas of scientific interest. Its development is characterized by high dynamics, but at the same time no single methodology has been developed so far. The literature on the subject indicates the need to study and develop the theory in the field that will allow to limit or eliminate methodological chaos. The work goes in two directions: first, developing a list of problems around which research should be intensified; secondly, defining paradigms that will become the basis for a competent diagnosis and the adoption of practical solutions. The most interesting areas of interest are: general safety theory, types of security, security institutions, areas of danger and others. Realism, liberalism and constructivism, which originate from international relations, are mentioned as the most commonly used paradigms of research. Each of these paradigms has been described and characterized in the following sections: realism, liberalism, contemporary dominant research approaches (neo-realism, neoliberalism) and constructivism in a range that can be presented. The last point presents the main phenomena affecting the redefinition of methodological aspects of security research. The ending is a summary of the divagations and presents the conclusions drawn.

Key words: aspects, safety, diagnosis, types, theory

Wstęp

Teoria bezpieczeństwa wymaga ciągłego pogłębiania i poszerzania. Mimo, że teoretycy i praktycy polityki światowej oraz stosunków społecznych pracują nad utrzymaniem na akceptowalnym poziomie bezpieczeństwa jednostki (osoby ludzkiej)² i społeczności światowej jako całości populacji zamieszkującej Ziemię (chodzi tu o działania oparte na programie *Human Security*³), zapotrzebowanie na opracowania teoretyczne i rozwiązania praktyczne pozostaje na wysokim poziomie. Do konkretnych przesłanek, czy powodów są zaliczane: potrzeba rozwijania nowych, doskonalszych, odpowiadających wymagom współczesnych systemów bezpieczeństwa zdolnych zagwarantować bezpieczeństwo jednostkom ludzkim, państwom, narodom itd. a także utrzymania stanu przestrzeni geograficznej, przyrodniczej i biologicznej na odpowiednim poziomie; globalizacja różnego rodzaju zagrożeń, wyzwań i ryzyko,

² Zob. *Raport Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju* z 1994 r.

³ Paradygmat *Human Security* został stworzony w opozycji do pojęcia bezpieczeństwa narodowego. Ukształtował si on na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku w kontekście zakończenia zimnej wojny. Uznano wtedy, iż tradycyjne wyzwania dla bezpieczeństwa, takie jak ataki na terytorium czy infrastruktur państwa, są przeszłością.

głównie ze strony nieprzewidywanych następstw rozwoju cywilizacyjnego a w tym infrastrukturalnego i technologicznego; wzrastająca świadomość oraz wrażliwość ludzi i społeczeństw wobec potrzeby coraz bardziej pewnej i przewidywalnej egzystencji⁴. Powyższe powody i przesłanki są przekładane na konkretne zadania, które są stawiane badaniom nad bezpieczeństwem. Jako najważniejsze są wymieniane: gromadzenie, poszerzanie oraz aktualizowanie wiedzy o bezpieczeństwie jako stanie i procesie nakładającym się na rozwój cywilizacyjny we wszystkich obszarach rozwoju stosunków społecznych oraz teoretyczne interpretowanie tej wiedzy pod kątem aktualnych potrzeb; określanie powiązań między kierunkami i aspektami badań nad bezpieczeństwem, formułowanie ogólnej teorii bezpieczeństwa; tworzenie wizji, koncepcji i konkretnych programów, których urzeczywistnienie będzie gwarantować utrzymanie systemowego bezpieczeństwa wszystkich podmiotów stosunków społecznych; opracowywanie kryteriów klasyfikacji poszczególnych zjawisk pod kątem skali zagrożeń z ich strony; ekstrapolacyjne i antycypacyjne prognozowanie możliwości ich wystąpienia a także tworzenie teoretycznych podstaw systemów wczesnego ostrzegania przed nimi⁵.

Nauka o bezpieczeństwie jest jednym z najnowszych obszarów formalnego naukowego zainteresowania człowieka. Jej rozwój charakteryzuje się dużą dynamiką, jednocześnie – ze względu na bardzo szerokie ujęcie jej zakresu przedmiotowego – jak do tej pory nie zdołano wypracować jednej metodologii. Literatura przedmiotu ukazuje potrzebę studiowania i rozwijania teorii w tym zakresie, która pozwoli ograniczyć lub wyeliminować chaos metodologiczny. Prace idą w dwóch kierunkach. Po pierwsze, wypracowania listy problemów, wokół których należy intensyfikować badania, po drugie, zdefiniowania paradygmatów, które staną się podstawą kompetentnej diagnozy oraz przyjmowania rozwiązań o znaczeniu praktycznym. Jaki jest aktualny dorobek w tym zakresie? Jak, na podstawie kształtujących się tendencji, będą rozwijać się nauki o bezpieczeństwie w najbliższej przyszłości?

1. Obszary badań bezpieczeństwa

Odnosząc się do pierwszego problemu można zauważyć zainteresowanie nim przez znaczną grupę naukowców. Np. A. Misiuk w zakresie nauk o bezpieczeństwie proponuje zintensyfikowanie badań wokół następujących problemów: **ogólna teoria bezpieczeństwa** (teoria bezpieczeństwa, historia bezpieczeństwa, filozofia bezpieczeństwa, metodologia badań nad bezpieczeństwem); **rodzaje bezpieczeństwa** (bezpieczeństwo globalne, bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo publiczne, bezpieczeństwo społeczne, bezpieczeństwo ekono-

⁴ Szerzej: *Global responsibilities. Implementing the goals*, SDG Index and Dashboards Report 2018, passim.

⁵ Por. T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Warszawa 2008, s. 46.

miczne, bezpieczeństwo wewnętrzne państwa); **instytucje bezpieczeństwa** (polityka bezpieczeństwa, projektowanie i ocena systemów bezpieczeństwa, instytucje rządowe na poziomie centralnym i terenowym, instytucje samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, podmioty prawa prywatnego, instytucje Unii Europejskiej, organizacje międzynarodowe); **obszary zagrożeń** (identyfikacja i ocena zagrożeń w skali globalnej, krajowej i lokalnej, identyfikacja i zarządzanie sytuacjami kryzysowymi, terroryzm międzynarodowy, przestępczość i patologie społeczne, kataklizmy naturalne i awarie techniczne)⁶. Następnie stwierdza, że: *Przedmiotem poznania nauki o bezpieczeństwie powinna być działalność państwa, instytucji międzynarodowych oraz ogół zjawisk i stosunków związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa w skali krajowej i globalnej. Można dodać, że zajmować się też powinna analizą zjawisk i procesów społecznych mających wpływ na poziom bezpieczeństwa i ich uwarunkowaniami i konsekwencjami. Obszar zainteresowania nauki o bezpieczeństwie jest bardzo szeroki, zróżnicowany i wielowarstwowy*⁷.

Według P. Sienkiewicza najbardziej odpowiednim podejściem jest **procedura systemowa**. W przypadku badań nad bezpieczeństwem, może przyjąć postać opierającą się o następujące podstawy: ujmowanie zjawiska zagrożeń i bezpieczeństwa w kategoriach systemu, czyli dynamicznej całości złożonej z części (podsystemów) w określony sposób zależnych od siebie oraz od własności systemowych; analiza ogółu warunków zewnętrznych, czyli relacji z bliższym i dalszym otoczeniem systemowym, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożeń i zakłóceń mających destrukcyjny wpływ na działanie systemu; prognozowanie przyczyn zagrożeń i ich skutków wewnętrznych przekształceń systemu, jego zdolności samosterowania i samoorganizacji, koordynacji i adaptacji do zmian w otoczeniu; analiza funkcjonowania systemu w aspekcie podatności (odporności) na zagrożenia zgodnie z przyjętymi kryteriami efektywności; ewaluacja i analiza decyzyjna: dążenie do formułowania rozwoju bezpieczeństwa systemu w kategoriach (wielokryterialnej, wieloatrybutowej) optymalizacji strategii⁸.

Inne źródła mówią, że zasadnicze kierunki badań winny oscylować wokół takich obszarów problemowych jak: **wyzwania i zagrożenia, podmiotowa struktura bezpieczeństwa** oraz **przedmiotowe środowisko bezpieczeństwa**. Jednocześnie prowadzone badania winny uwzględniać: po pierwsze, specyfikę wynikającą z najczęściej wymienianych poziomów podmiotowo-przestrzennych, takich jak bezpieczeństwo jednostki ludzkiej, bezpieczeństwo określonych grup społecznych (podmiotów przyjmujących formalny i nieformalny charakter), bezpieczeństwo państw narodowych, bezpieczeństwo regionalne, bezpieczeństwo globalne. Każdy z wyżej wymienionych

⁶ Zob. A. Misiuk, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Historia i Polityka” nr 23/30/2018, s. 16.

⁷ Ibidem, s. 18.

⁸ P. Sienkiewicz, *Natura bezpieczeństwa w perspektywie systemowej* [w:] K. Drabik (red.), *Natura bezpieczeństwa w perspektywie personalnej i strukturalnej*, AON, Warszawa 2013, s. 56–57.

poziomów charakteryzuje się funkcjonowaniem tam odpowiedniej rangi podmiotów, ze znacznie zróżnicowanymi od siebie przedmiotami i obszarami badań a także, – co najważniejsze – skalą, wagą, zasięgiem czy specyfiką wyzwań, ryzyko i zagrożeń, które dodatkowo na każdym poziomie mogą być całkowicie odmienne; po drugie, sfery stanowiące o przedmiotowej strukturze bezpieczeństwa, wśród których najczęściej wymienianymi są geopolityczna, polityczna, militarna, ekonomiczno-gospodarcza, społeczna, kulturowa, ekologiczna, informacyjna i inne wymieniane w literaturze przedmiotu⁹. Jest to istotne ponieważ każda z wyżej wymienionych sfer charakteryzuje się diametralnie odmiennymi podmiotami które tam występują, często identyfikowanymi jedynie w danej konkretnej sferze, jakościowo zróżnicowanym obszarem przedmiotowym, oraz specyficznymi wyzwaniami, ryzyko i zagrożeniami, które najczęściej występują tylko i wyłącznie w danej jednej sferze.

2. Teorie stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa

Drugim aspektem prowadzonych badań w dyscyplinie bezpieczeństwa w wyżej wymienionych obszarach jest ich naukowość przejawiająca się w postaci przyjmowania odpowiednich paradygmatów, które są podstawą kompetentnej diagnozy zachodzących zjawisk oraz wartościowych opracowań teoretycznych a także rozwiązań praktyczno-użytecznych. Paradygmat naukowy to styl kreowania nauki, jej tradycja i praktyka, irracjonalna strategia podważająca obiektywne kryteria wyboru teorii naukowych¹⁰. Do najbardziej znanych wywodów w tym zakresie można zaliczyć teorię R. Zięby, który swoje teoretyczne podejście do bezpieczeństwa oraz badań opiera na teorii **realizmu, liberalizmu** oraz **konstruktywizmu**¹¹. Analizując ich opis należy stwierdzić, że pierwsze i drugie ujęcie wywodzi z paradygmatu pozytywistycznego, natomiast trzecie z postpozytywistycznego. B. Bombała natomiast w swoich opracowaniach wychodzi z teorii nauk o zarządzaniu, gdzie, według jednej części teoretyków, jest stosowane podejście **pozytywistyczne, pragmatyczne** i **konstruktywistyczne**, a według drugiej części, jako paradygmaty są przyjmowane **pozytywizm, konstruktywizm** i **fenomenologia**. W ostateczności proponuje przyjęcie jako podstawy ontologicznej i epistemologicznej w naukach o bezpieczeństwie **fenomenologii personalistycznej**¹². Nauki o zarządzaniu są także podstawą rozważań A. Chodyńskiego na temat paradygmatów w naukach o bezpieczeństwie. Za punkt wyjścia przyjmuje

⁹ Por. T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii...*, op. cit., s. 49.

¹⁰ Por. T. Nowak, *Język w świetle odkryć nauki*, Kraków 2011, s. 18.

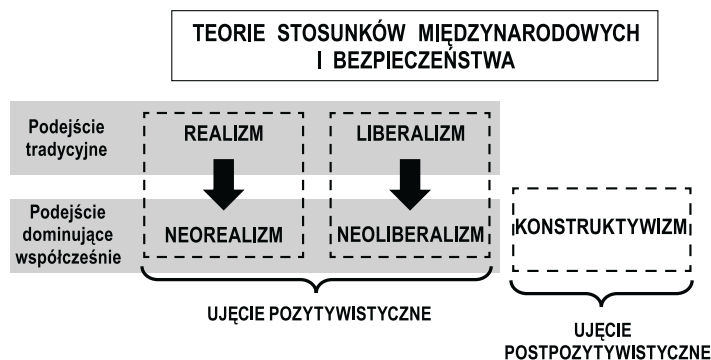
¹¹ Zob.: R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON” nr 1/86/2012, s. 9–12; R. Zięba, *Teoria bezpieczeństwa* [w:] R. Zięba, S. Bieleń, J. Zajac, *Teorie i podejścia...*, op. cit., s. 95–98.

¹² Szerzej: B. Bombała, *Pytanie o paradygmat nauk o bezpieczeństwie – ujęcie personalistyczno-fenomenologiczne*, „Zagadnienia naukoznawstwa”, nr 1/211/2017, s. 85–104.

on paradygmaty, na które zwraca uwagę Ł. Sułkowski: *neopozytywistyczno-funkcjonalistyczno-systemowy, oparty na obiektywizmie i regulacji, interpretatywno-symboliczny łączący subiektywizm z regulacją, radykalnego strukturalizmu* (podkr. Z.S.) (nurt krytyczny), tworzony na styku obiektywizmu i radykalnej zmiany¹³.

Według L.F. Korzeniowskiego paradygmatem nauk o bezpieczeństwie nie jest to abstrakcyjna zasada poznawcza, lecz praktyczne problemy istnienia człowieka i organizacji społecznych. Nauki o bezpieczeństwie, posiadając wymiar praktyczny, realizują problem ograniczania zagrożeń w sposób naukowy¹⁴.

Jak z powyższych konstatacji wynika bezpieczeństwo w głównej mierze jest kojarzone z takimi obszarami działalności jak szeroko rozumiana polityka oraz stosunkami społeczne. Biorąc pod uwagę także inne źródła można uogólnić, że od strony filozoficznej i naukowej te obszary są badane i opisywane poprzez teorie polityki światowej, tradycyjne – takie jak **realizm** i **liberalizm** oraz współcześnie dominujące – jak **neorealizm**, **neoliberalizm** a także **konstruktywizm**¹⁵. Większość teoretyków bazuje właśnie na tych paradygmatach. Ich konfiguracja została przedstawiona na rys. 1. Co jest ich istotą?

Rys. 1. Tradycyjne i współczesne teorie stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa
Źródło: Opracowanie własne.

2.1. Realizm

Realizm jest dominującą teorią wyjaśniania stosunków międzynarodowych, którego mądrość wynika z oparcia jego na ponadczasowych spostrzeżeniach¹⁶ oraz kształtowania w opozycji do stanowiska idealistycznego.

¹³ Ł. Sułkowski, cyt. za: A. Chodzyński, *Nauki o bezpieczeństwie a nauki o zarządzaniu – paradygmaty i tożsamość*, „BEZPIECZEŃSTWO. TEORIA I PRAKTYKA” nr. 2/XI/2013, s. 12.

¹⁴ L.F. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2012, s. 70–73.

¹⁵ Zob. J. Baylis, S. Smith, *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Kraków 2008, s. 195–362.

¹⁶ Szerzej: J. Bartyzel, B. Szlachta, A. Wielomski, *Encyklopedia polityczna*, tom I, Radom 2007, s. 348–351; Por. J.

Realizm, jak żadna inna teoria, począwszy od ujęcia klasycznego do współczesnego, precyzyjnie wyjaśnia zjawisko i stan wojny będący „naturalnym” elementem dziejów ludzkości i polityki światowej, tzn. prawidłowością polityki międzynarodowej są – *wojny przerywane okresami przygotowań do przyszłych wojen*¹⁷. Do podstawowych założeń tej teorii należą stwierdzenia sformułowane przez: **realizm klasyczny** (polityka międzynarodowa to w rzeczywistości niekończąca się wojna o władzę i potęgę¹⁸, której podstawą jest natura ludzka. Pozycja określanych jako pozytywne cechy stosunków społecznych, tj. sprawiedliwości i prawa jest ograniczona lub nie znajduje tam miejsca; wszelkie zasady są podporządkowane polityce. Najwyższą umiejętnością jest akceptacja zachodzących zmian politycznych i adaptacja do nich; polityka kieruje się prawami, które są dyktowane przez naturę ludzką. Mechanizmami polityki międzynarodowej są interes i racja stanu definiowane w kategorii siły); **realizm strukturalny** (strach, zazdrość, podejrzliwość i poczucie braku bezpieczeństwa są wywoływane nie przez naturę ludzką, ale anachroniczność systemu; ogólny chaos i anarchia są czynnikami zmuszającymi państwa do współpracy w celu zachowania ich stanu bezpieczeństwa. System bipolarny jest najbardziej optymalnym sposobem dystrybucji siły; anarchiczny system, oparty na samopomocy, wymusza na państwach maksymalizację ich siły względnej); **realizm neoklasyczny** (podejście realizmu strukturalnego jest niekompletne, winno być poszerzone o bardziej szczegółowe zrozumienie i wyjaśnienie zmiennych na szczeblu poszczególnych elementów, np. jak postrzegana jest siła, jak sprawowane jest przywództwo)¹⁹; **realizm racjonalnego wyboru** (instytucje międzynarodowe nie mają tak dużego znaczenia jak jest to ogólnie rozumiane. Podstawą metodologii nauk społecznych winny być zaawansowane metody badań, np. teoria gier)²⁰.

Zaprezentowane treści przedstawiają realizm w bardzo szerokim ujęciu. Podstawowymi jego założeniami (pojęciami, ideami), które stanowią o jego teoretycznej platformie, są: państwocentryzm, przetrwanie, samopomoc.

Państwocentryzm to idea wyróżniająca, jako głównego aktora stosunków międzynarodowych, suwerenne, wolne i bezpieczne państwo, charakteryzujące się stabilną sytuacją wewnętrzną funkcjonującego tam społeczeństwa obywatelskiego²¹. Aktora, który aby zabezpieczyć powyższe wymogi musi dysponować odpowiednią siłą na potrzeby polityki wewnętrznej i ze-

Hartman (red.), *Słownik filozofii*, Kraków 2004, s. 189.

¹⁷ T. Dunne, B.C. Schmidt, *Realizm* [w:] J. Baylis, S. Smith, *Globalizacja polityki światowej...*, op. cit., s. 216.

¹⁸ Szerzej: P. Buhler, *O potęgę w XXI wieku*, Warszawa 2014, passim.

¹⁹ *Realizm neoklasyczny – podobnie jak neorealizm – uznaje prymat systemu międzynarodowego w kształtowaniu sytuacji międzynarodowej. Zarazem w odróżnieniu od neorealizmu wskazuje, iż odczytanie przez poszczególne państwa sygnałów płynących z otoczenia międzynarodowego i odpowiedź na te sygnały – w postaci polityki zagranicznej – będzie zależała od czynników wewnątrz danego państwa.* Zob. M. Kaczmarski, *Realizm neoklasyczny* [w:] R. Zięba, S. Bieleń, J. Zajac, *Teorie i podejścia...*, op. cit., s. 17.

²⁰ Szerzej: T. Dunne, B.C. Schmidt, *Realizm*, op. cit., s. 202.

²¹ Zob. F. Fukuyama, *Ład polityczny i polityczny regres. Od rewolucji przemysłowej do globalizacji demokracji*, Poznań 2015, s. 31–33.

wewnętrznej. Siła²² ta jest niezbędnym elementem ich pozycji i rozwoju, ponieważ zgodnie z tą teorią państwa współistniejąc na arenie międzynarodowej ciągle konkurują ze sobą o bezpieczeństwo, rynki zbytu, wpływy itd., a całość interakcji jest grą o sumie zerowej, czyli brak możliwości obrony swoich racji prowadzi automatycznie do degradacji w strukturze hierarchicznej. Realizm wyodrębnia siłę w ujęciu relacyjnym, jako narzędzie skierowane przeciwko innym podmiotom, oraz relatywnym, jako narzędzie, którego wartość musi spełniać akceptowalny przez podmiot poziom w porównaniu z siłą innych podmiotów. Ponieważ państwa rywalizują między sobą muszą gromadzić siłę a więc pierwszoplanowym celem państw jest rywalizacja w kwestii siły²³. W ostatnich latach pojęcie to jest zastępowane terminem zdolności, który winien pozwolić na wyodrębnienie wymiernych wyznaczników umożliwiających w sposób jednoznaczny szeregować podmioty pod względem możliwości działania i ich pozycji w przestrzeni stosunków międzynarodowych.

Idea państwocentryzmu coraz częściej jest krytykowana ze względu na słabnącą pozycję państw narodowych w polityce światowej za sprawą globalizacji i tworzenia się nowych, pozapaństwowych organizacji międzynarodowych, których pozycja jest coraz większa a możliwości niektórych znacznie przewyższają potencjały państw. obrońcy państwocentryzmu jednak te argumenty starają się podważać twierdząc, że mimo wszystko podmioty pozapaństwowe funkcjonują w środowisku międzynarodowym, gdzie obowiązują reguły narzucane przez prawo międzynarodowe²⁴.

Przetrwanie jest podstawowym celem wszystkich podmiotów, w tym państw, gdzie cel jest definiowany jako interes narodowy a jego najważniejszym elementem jest, według realistów defensywnych – bezpieczeństwo, według realistów ofensywnych – pozycja hegemonu w systemie międzynarodowym poprzez maksymalizację swojej siły²⁵. Wszystko inne jest drugorzędne. H. Kissinger wprost stwierdza: *przetrwanie narodu jest pierwszą i ostateczną odpowiedzialnością, nie można go lekceważyć, ani wystawiać na ryzyko*²⁶. Wobec powyższego przetrwanie wymusza na przywódcach zastosowanie się do etyki odpowiedzialności, która zakłada możliwość podejmowania niemoralnych działań aby osiągnąć priorytetowe, nadrzędne cele. Takie podejście jest często krytykowane, albowiem uważa się, że państwo nawet w imię wyższych konieczności nie może przekraczać pewnych granic (problemem w tym miejscu jest jednak określenie kryteriów oceny możliwych konsekwencji). Realizm zakłada, że to państwa mając własne wartości i przekonania są dobrem

²² Według Morgenthau'a siła to: *zdolność jednego człowieka do sprawowania kontroli nad umysłami i działaniami innych ludzi*. Zob. T. Dunne, B.C. Schmidt, *Realizm*, op. cit., s. 211. Szerzej: J.S. Ney, *Przyszłość siły*, Warszawa 2012, passim.

²³ Szerzej: P. Buhler, *O potędze...*, op. cit., passim.

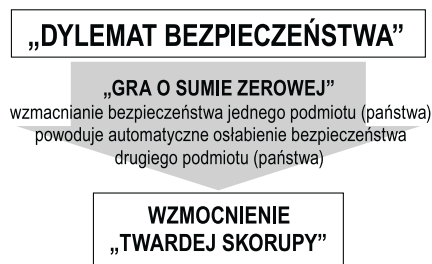
²⁴ Szerzej: T. Dunne, B.C. Schmidt, *Realizm*, op. cit., s. 210–212.

²⁵ Szerzej: F.W. Engdahl, *Absolutna dominacja. Totalitarna demokracja w nowym porządku świata*, Bielany Wrocławskie 2015, s. 113–146, 407–422 i inne.

²⁶ H. Kissinger, cyt. za: T. Dunne, B.C. Schmidt, *Realizm*, op. cit., s. 213.

nadrzędnym i nie dopuszczają możliwości istnienia innych wspólnot w tym wspólnoty międzynarodowej. Nie oznacza to, że uniwersalne zasady nie mogą funkcjonować w konkretnych wspólnotach²⁷.

Samopomoc to najogólniej ujmując idea głosząca, że państwo nie powinno liczyć na to, że jakieś inne państwo czy grupa państw zagwarantuje mu bezpieczeństwo i przetrwanie. W tej kwestii nawet najwiarygodniejsze zobowiązania nie mogą być stuprocentowym zabezpieczeniem. Jedynym sposobem zapewnienia bezpieczeństwa jest rozbudowa własnych możliwości. Takie działania jednak są postrzegane przez inne podmioty jako podstawa do obaw o ich pewność, co w konsekwencji prowadzi do *dylematu bezpieczeństwa*, wyścigu zbrojeń – ogólnego stanu zagrożenia. Inaczej ujmując zabiegi jednego państwa na rzecz poprawy swojego bezpieczeństwa są źródłem zagrożeń dla innego państwa, które jest zmuszone podejmować adekwatne działania, w tym tworzenie stosownych sojuszy i koalicji, co logicznie prowadzi do zaostrzenia sytuacji we wzajemnych stosunkach, czyli pogorszenia stanu bezpieczeństwa. Taka sytuacja jest, z jednej strony, nazywana przez realistów strukturalnych jako koegzystencja w warunkach naturalnej równowagi sił (równowagi przypadkowej) i interpretowana jako pożądany stan pewności, z drugiej strony, przez klasycznych realistów określana jako celowa gra na równowagę sił (równowagę zaangażowaną), która w rzeczywistości także eliminuje niepewność i jest podstawą ładu wykluczającego konflikt. Mankamentem współpracy w ramach samopomocy jest nierówna dystrybucja korzyści względnych, co może prowadzić nawet do nieoczekiwanego jej załamania²⁸. Istota „dylematu bezpieczeństwa” została przedstawiona na rys. 2.

Rys. 2. „Dylemat bezpieczeństwa” wg perspektywy realistycznej
Opracowanie własne.

Przedstawione powyżej rozważania wskazują, że realizmu nie można traktować jako jednej spójnej teorii, jednak wszystko wskazuje, że to realizm będzie dominującym paradygmatem budowy bezpieczeństwa światowego w najbliższej przyszłości, umożliwia, bowiem badanie wpływu anarchicznego systemu międzynarodowego na preferencje i strategie międzynarodowe

²⁷ Szerzej: Ibidem, s. 212–214.

²⁸ Szerzej: Ibidem, s. 214–216.

państw jak również na ich wewnętrzne instytucje państwowe, badanie wpływu nierównomiernej dystrybucji siły na zachowanie państw i strukturę systemu międzynarodowego oraz badanie ciągłości i zmian w stosunkach międzynarodowych²⁹.

2.2. Liberalizm

Liberalizm jest drugą teorią polityki światowej³⁰. Z filozoficznego punktu widzenia to wieloodmianowy prąd filozofii politycznej kształtujący od XVIII wieku ład polityczny w państwach zachodnich. Jego głównymi wyznacznikami są: praworządny ustrój oparty na wolności i równości wszystkich obywateli; przestrzeganie bardzo wysokich standardów demokracji i jawności życia publicznego; postrzeganie państwa jako środka pozwalającego jednostkom i społeczności pewnie i bezpiecznie osiągać życiowe cele; swobody polityczne w postaci wolności słowa i wyznania wszystkich obywateli; wolność gospodarcza, wolny rynek. Oznaką liberalizmu jest efektywny system opieki społecznej pociągający za sobą zwiększone podatki obciążające wszystkich obywateli³¹. Liberalizm, jak wszystkie inne teorie, nie jest jednolitym punktem widzenia, w jego składzie można wyodrębnić wiele nurtów, spośród których najbardziej rozpoznawalnymi są: liberalizm tradycyjny, liberalizm gospodarczy, liberalizm – teoria demokratycznego pokoju i liberalny instytucjonalizm. Zobacz rys. 3.

Rys. 3. Nurty liberalizmu związane z bezpieczeństwem
Opracowanie własne.

W praktyce stosunków międzynarodowych z historycznego punktu widzenia liberalizm to alternatywna (opozycyjna i krytyczna) teoria w stosunku do realizmu, która w pewnych przedziałach czasowych w wybranych obszarach politycznych Europy i Ameryki Północnej nawet dominowała nad realizmem. Przeciwnieństwo teorii wynika z ich głównych założeń, definiowanych przez

²⁹ Por. http://ptsm.edu.pl/wp-content/uploads/publikacje/teoria-realizmu-w-nauce-o-stosunkach-miedzynarodowych/PTSM_Wstep.pdf [dostęp: 13.12.2018 r.].

³⁰ Szerzej: J. Bartyzel, B. Szlachta, A. Wielomski, *Encyklopedia...*, op. cit., s. 204–210.

³¹ Por. J. Hartman (red.), *Słownik...*, op. cit., s. 125.

realizm: stan wojny lub stan przygotowania do wojny oraz definiowanych przez liberalizm: samoograniczenie, zrównoważenie, kompromis, pokój³². Liberalizm definiowany na potrzeby wyjaśniania mechanizmów polityki światowej opiera się na zasadach: równości wszystkich obywateli pod względem prawa i dostępu do edukacji oraz wolnych mediów a także tolerancji religijnej; ograniczoności uprawnień struktur legislacyjnych i władzy w państwie na poziomie nie większym niż wynika to z woli suwerena, którego podstawowe prawa muszą być bezwzględnie przestrzegane; wolności jednostki ludzkiej, włącznie z prawem do własności nawet środków produkcji; efektywności gospodarczej wynikającej z zasad wolnego rynku, którego istotą jest brak biurokratycznych regulacji oraz kontroli. Najogólniej ujmując cechami liberalizmu są wartości indywidualizmu, tolerancji, wolności i konstytucjonalizmu.

Do kolejnych cech określających liberalizm można zaliczyć traktowanie go przez znaczną grupę teoretyków jako teorii rządzenia, jednak w tym przypadku literatura przedmiotu coraz bardziej wyraźnie zwraca uwagę na powiązania liberalizmu jako teorii politycznej i ekonomicznej z liberalizmem postrzeganym jako teoria międzynarodowa. Ważną cechą jest także powiązanie oraz traktowanie wewnętrznego i międzynarodowego liberalizmu jako spójnej całości.

Ważnym elementem teorii liberalizmu jest traktowanie problemów wojny i pokoju oraz tradycyjnie rozumianego bezpieczeństwa – pokoju. Wykładnia tego elementu teorii została zawarta w tab. 1.

Tabela 1. Liberalizm, przyczyny wojny i warunki pokoju

„Obrazy liberalizmu”	Przyczyny konfliktów	Warunki pokoju
Obraz pierwszy (natura ludzka)	Interwencje rządów zakłócające naturalny porządek zarówno w aspekcie wewnętrznym, jak i zewnętrznym	Wolność jednostki, wolny rynek, dobrobyt, współzależność
Obraz drugi (państwo)	Niedemokratyczna natura polityki międzynarodowej, zwłaszcza dyplomacji, oraz równowagi sił	Samostanowienie narodów; otwarta polityka rządu odpowiedzialnego przed opinią publiczną; bezpieczeństwo zbiorowe
Obraz trzeci (struktura systemu)	System równowagi sił	Rząd światowy mający władzę niezbędną do prowadzenia mediacji i realizowania swych decyzji

Opracowanie własne na podstawie: T. Denne, *Liberalizm*, op. cit., s. 228.

³² J. L. Hoffmann, cyt. za: T. Dunne, *Liberalizm* [w:] J. Baylis, S. Smith, *Globalizacja polityki światowej...*, op. cit., s. 226.

Celem rozjaśnienia należy jednak dodać, że jako przyczyny wojen są wymieniane imperializm, równowaga sił czy reżimy niedemokratyczne a głównymi mechanizmami zapobiegania wojnom winny być bezpieczeństwo zbiorowe, handel, rząd światowy.

Bezpieczeństwo zbiorowe odnosi się do porozumienia, w którym *każde państwo w systemie akceptuje, że bezpieczeństwo jednego jest problemem wszystkich, oraz zgadza się przyłączyć do zbiorowej odpowiedzi na agresję*³³. Jest ono formułą proponowaną przez idealistów. Jego główną formułą było stworzenie organizacji międzynarodowej, która zapewniłaby realizację pokojowych przemian, rozbrojenie, czy arbitraż. Takimi organizacjami miały być Liga Narodów i Organizacja Narodów Zjednoczonych, która miała funkcjonować w oparciu o zmodyfikowany model klasycznej formuły bezpieczeństwa zbiorowego. W przypadku Ligi Narodów organizacja ta nie spełniła pokładanych nadziei, w przypadku ONZ zdania są podzielone. Faktem jest, że do zakończenia zimnej wojny, mimo wielkiego zagrożenia sytuacja była stabilna. Pierwsza interwencja tzw. „Operacja Iracka Wolność” uwiarygodniła prawdziwą jej istotę, początek ustanawiania hegemonistycznego liberalnego ładu. To pokazało także powiązania liberalizmu z imperializmem.

Jedną z myśli liberalnych internacjonalistów jest **demokratyczny pokój**, który opiera się na dwóch koncepcjach: (1) *liberalne systemy polityczne samoostrzegają się w swoich kontaktach z innymi liberalnymi systemami politycznymi (tzw. pokój odseparowany), lecz (2) są nierozważane w relacjach z państwami autorytarnymi*³⁴. Teoria przewiduje przekształcenie ich, wciągnięcie do sfery pokoju lub prowadzenie bardziej ofensywnej polityki, mimo, że takie działania nie zawsze są skuteczne a dodatkowo ryzykowne. W tej sytuacji proponowana jest obrona państw i społeczności liberalnych poprzez sojusznicze działania powstrzymujące lub stopniowe poszerzanie sfery liberalnej przy wykorzystaniu narzędzi ekonomicznych i dyplomatycznych metodami inspirowania (by ludzie walczyli o swoją wolność), nakłaniania (poprzez budowanie pokoju oraz restrukturyzację ekonomiczną) i interweniowania, (gdy większość społeczeństwa wyraża niezadowolenie z rządu, gdy łamane są podstawowe prawa)³⁵.

Rząd światowy to element idealistycznego nurtu liberalizmu *związany z tymi idealistami, którzy wierzą, że pokój nigdy nie zostanie osiągnięty w świecie podzielonym na odrębne suwerenne państwa. Tak jak wraz z utworzeniem zmieniono stan natury w społeczeństwie obywatelskim, tak stan wojny w społeczności międzynarodowej musi zostać wyeliminowany poprzez ustanowienie rządu światowego*³⁶.

³³ J. Baylis, S. Smith, *Globalizacja polityki światowej...*, op. cit., s. 956.

³⁴ Ibidem, s. 957.

³⁵ Por. Ibidem, s. 242.

³⁶ Ibidem, s. 971.

2.3. Współcześnie dominujące podejścia badawcze

Do współcześnie dominujących podejść badawczych zaliczane są **neorealizm** i **neoliberalizm**. Są to odmiany realizmu i liberalizmu, których założenia wykraczają poza wcześniejsze ich wersje. Są paradygmatami i ramami koncepcyjnymi określającymi pole badawcze, wytyczają granice poznania współczesnej rzeczywistości a także ujmują zakres kwestii praktyki politycznej, które winny być poddane badaniom³⁷. Co jest istotą tych teorii?

Neorealizm to teoria budowana wielokierunkowo, której najważniejszymi wersjami są: realizm strukturalny, nowoczesny nurt realizmu oraz odmiana studiów nad bezpieczeństwem budowana na realizmie ofensywnym i defensywnym.

Kluczowe założenia neorealizmu wynikają z następujących stwierdzeń: wszystkie podmioty systemu międzynarodowego są w stanie ciągłych interakcji w anarchicznym środowisku. Oznacza to, że nie istnieją żadne nadrzędne rządy, które mogłyby narzucić i wyegzekwować normy prawne oraz chronić interesy społeczności światowej; głównym czynnikiem determinującym funkcjonowanie poszczególnych elementów składowych każdego systemu jest jego struktura; głównym celem państw jest ich własny egoistyczny interes, co w anarchicznym, kierującym się zasadami bezwzględnej rywalizacji środowisku priorytetem ich działań jest samopomoc, w mniejszym stopniu współpraca i kooperacja; państwa narodowe w swej prakseologii kierują się zasadami racjonalizmu – dążą do maksymalizacji korzyści i minimalizacji strat; anarchia sprawia, że przetrwanie urasta do roli priorytetowego celu; chaos sprawia, że wszystkie podmioty stosunków społecznych, głównie jednak państwa postrzegają innych za potencjalnych wrogów generujących zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego. Wzajemna nieufność oraz obsesja strachu generują dylemat bezpieczeństwa, który warunkuje politykę i zachowania większości państw³⁸.

Najbardziej swoistymi tezami neorealizmu są stwierdzenia o treści: w polityce międzynarodowej głównymi aktorami w dalszym ciągu pozostają państwa narodowe; kluczowym czynnikiem warunkującym postępowanie państw narodowych jest struktura systemu międzynarodowego (polityki światowej), który jest zagrożeniem dla tych państw. Siłą tą są połączone zdolności państwa, które decydują o jego pozycji, jednak natura systemu międzynarodowego jest determinowana przez państwa mocarstwa; polityka zagraniczna państw w coraz mniejszym stopniu jest determinowana przez czynniki narodowe, wszystkie państwa jako elementy systemu są równoznaczne i poddane podobnym ograniczeniom wpływającym z anarchii; siła jest naj-

³⁷ Por. S.L. Lamy, *Współcześnie dominujące podejścia badawcze: neorealizm i neoliberalizm* [w:] J. Baylis, S. Smith, *Globalizacja polityki światowej...*, op. cit., s. 251.

³⁸ Por. Ibidem, s. 256.

ważniejszym i najbardziej efektywnym argumentem sprawowania władzy w państwie a równowaga sił w dalszym ciągu pozostaje głównym czynnikiem gwarantującym stabilność systemu; państwa jako podmioty stosunków międzynarodowych dążą do osiągnięcia korzyści absolutnych i względnych. Problemem tkwią w sposobach dystrybucji tych korzyści, które stwarzają przeszkody w rozwoju współpracy międzynarodowej, są to strach przed podmiotami, które nie akceptują formuły współpracy, oraz możliwe korzyści względne innych podmiotów; znaczenie dla bezpieczeństwa³⁹ siły względnej jest niepodważalne, konflikty pozostają stałymi elementami stosunków międzynarodowych a wybrane państwa muszą się liczyć z agresywnymi posunięciami mocarstw dążących do ekspansji (teza programu neorealizmu ofensywnego). Następstwa i koszty wojen są poważnym problemem a wojny są wynikiem dążeń wybranych wewnętrznych grup społeczeństw. Istnienie państw dążących do ekspansji poprzez agresywne działania militarne sprawia, że całkowite rozbrojenie jest niemożliwe. Współpraca między państwami jest zawsze możliwa, jednak najwyższe efekty przynosi, gdy jest realizowana w gronie podmiotów przyjaźnie ustosunkowanych (teza programu neorealizmu defensywnego)⁴⁰.

Neoliberalizm to wielozakresowy obszar teorii wywodzący się z liberalizmu⁴¹. Jego głównymi źródłami rozwoju są: liberalizm handlowy (wolny handel i rynek oraz ekonomia kapitalizmu jako czynniki ładu i dobrobytu), liberalizm republikański (demokracja i prawa obywateli jako podstawa pokoju. Pogląd ten doprowadził do stworzenia teorii demokratycznego pokoju), liberalizm socjologiczny (wspólnota i współzależność jako wynik globalizacji, które tworzą pokojową wspólnotę międzynarodową i społeczeństwo obywatelskie), liberalny instytucjonalizm – neoliberalny instytucjonalizm. Ostatni z wymienionych prądów jako mający największy wpływ na badania nad bezpieczeństwem wymaga dokładniejszego wyjaśnienia. Pierwsze założenie tej sfery neoliberalizmu głosi, że warunkiem pokoju i rozwoju jest wspólne gromadzenie zasobów przez państwa oraz ich gotowość do poświęcenia przynajmniej części swojej suwerenności na rzecz wspólnoty, która będzie promować ich interesy. Następne założenie dotyczy transnarodowości i złożonej współzależności, która charakteryzuje się: wzrastającymi powiązaniem między państwami i pozostałymi aktorami pozapaństwowymi; nowym podejściem

³⁹ Problemy studiów nad bezpieczeństwem są definiowane w dwóch wersjach: neorealizmu lub nowoczesnego realizmu.

⁴⁰ Por. S.L. Lamy, *Współcześnie dominujące...*, op. cit., s. 258.

⁴¹ Neoliberalizm to ogólna nazwa zespołu koncepcji i poglądów ekonomicznych, społecznych, politycznych i etyczno-moralnych nawiązujących bezpośrednio do założeń ideologii „klasycznego” liberalizmu ekonomicznego i politycznego, zwłaszcza w wersji sformułowanej przez przedstawicieli anglo-szkockiego oświecenia (A. Smith, J. Locke). Znaczący wpływ na idee neoliberalizmu wywarła również XV- i XVI-wieczna scholastyczna filozofia ekonomii (tzw. szkoła salamancka) i kontynuująca jej dorobek teoretyczny szkoła austriacka (C. Menger, E. von Böhm-Bawerk, L. von Mises), oraz teorie prawa zwyczajowego i ładu spontanicznego (B. de Mandeville, J. Tucker, D. Hume, A. Ferguson, D. Stewart, Th. Reid). Zob. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/neoliberalizm;3946634.html> [dostęp: 12.12.2018 r.].

podmiotów na sprawy międzynarodowe; uznaniem nowych form interakcji oraz wzajemnych relacji transnarodowych aktorów stosunków międzynarodowych; minimalizacją czynnika siły militarnej jako argumentu polityki państw narodowych⁴². Kolejne, uznawane za kluczowe założenia neoliberalizmu skupiają się wokół treści: głównymi podmiotami stosunków międzynarodowych pozostają w dalszym ciągu państwa narodowe, jednak nie są one już jedynymi aktorami. W swej działalności państwa kierują się zasadami racjonalnymi i instrumentalnymi. Głównym ich celem pozostaje maksymalizacja korzyści definiowanych przez szeroko rozumiany interes narodowy; środowisko międzynarodowe to obszar współzawodnictwa i rywalizacji, w którym państwa muszą walczyć o maksymalizację zysków absolutnych jednocześnie kooperować z innymi podmiotami. Świadomość nowych realiów uzmysławia potrzebę współpracy a państwa nie powinny obawiać się korzyści jakie ta współpraca przynosi innym podmiotom; współdziałanie może być niweczone poprzez odstępowanie od porozumień lub nieuczciwość; współpraca nie jest czynnością łatwą i bezproblemową. Jeżeli jednak ze strony podmiotów prawa międzynarodowego będzie dobra wola, lojalność oraz chęć obustronnego uzyskiwania korzyści zawsze istnieje możliwość zapewnienia międzynarodowych interesów państw⁴³. Konkludując należy podkreślić, że neoliberalizm instytucjonalny kreuje instytucje jako narzędzie zapewnienia współpracy międzynarodowej w anarchicznym systemie opartym na współzawodnictwie, instytucje, które popierają multilateralizm i kooperację w celu zapewnienia interesów państw narodowych.

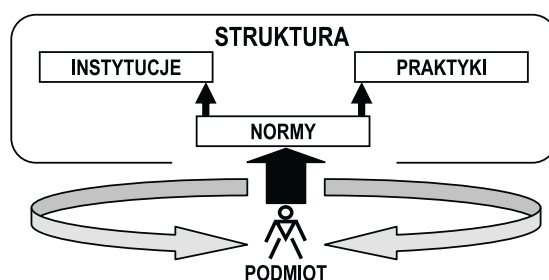
2.4. Konstruktywizm

Konstruktywizm jest ostatnią z grupy najczęściej wymienianych teorii badania stosunków międzynarodowych, która także jest wykorzystywana jako paradygmat w badaniach nad bezpieczeństwem. Swoje tezy wywodzi z uznanych teorii socjologicznych, które dały możliwość wyjaśnienia znaczenia tożsamości i norm w stosunkach międzynarodowych a to z kolei pozwoliło zrozumieć ważkie zagadnienia, których istoty nie był w stanie wyjaśnić neorealizm i neoliberalizm. W ogólnym ujęciu konstruktywizm to: *podejście teoretyczne do stosunków międzynarodowych, przypisujące kluczowe znaczenie idei i świadomości ludzkiej oraz wykorzystujące holistyczne i idealistyczne ujęcie problemu struktur. W centrum zainteresowania konstruktywizmu znajdują się kwestie oddziaływania struktur na procesy konstruowania tożsamości i preferencji aktorów, organizacji i ograniczania interakcji aktorów przez istniejącą strukturę oraz sposób reprodukcji i transformacji struktury podczas*

⁴² Szerzej: S.L. Lamy, *Współcześnie dominujące...*, op. cit., s. 260.

⁴³ Por. Ibidem, s. 260–261.

tychże interakcji⁴⁴. Konstruktoryzm zakłada, że w skład rzeczywistości materialnej wchodzi takie czynniki, jak geografia, zasoby, zdolności, technologia itp. Zależą one jednak od ich postrzegania i interpretacji, których podstawą są idee mające charakter społeczny, albowiem, to jak człowiek myśli o świecie, wynika z symboli, norm, wiedzy i języka. Głównymi cechami społeczności są świadomość oraz idee. Myślą przewodnią konstruktoryzmu jest założenie wzajemnie konstytuującej relacji łączącej podmioty i strukturę. Relacje te zostały przedstawione na rys. 4.

Rys. 4. Relacja między podmiotami a strukturą
Opracowanie własne na podstawie: A. Curanović, *Konstruktoryzm* [w:] R. Zięba, S. Bieleń, J. Zając, *Teorie i podejścia...*, op. cit., s. 116.

Konstruktoryzm to teoria wyjaśniająca autentyczność społeczny oraz wiedzę w oparciu o punkty widzenia metafizyki i teorii społecznej oraz perspektywy teoretycznej i empirycznej, tzn. umożliwia interpretację rzeczywistości stosunków międzynarodowych będąc rodzajem paradygmatu, uwierzytelnia rolę wiedzy w strukturze społecznej rzeczywistości, podkreśla, że teoria stosunków międzynarodowych (polityki światowej) winna wyjaśniać kreowanie oraz znaczenie norm, tożsamości⁴⁵ i interesów. *Kluczowym założeniem konstruktoryzmu jest to, że istniejący obiektywnie świat materialny spowity jest w sieć znaczeń i praktyk rozpoznawanych oraz podzielanych przez ludzi. Inter-subiektywne znaczenia są wiedzą zbiorową. W rezultacie ludzie nie tyle obcuja z przedmiotami, ile z ich znaczeniami, interpretacjami. Rzeczywistość społeczna jest konstruktem, a stosunki międzynarodowe są nieodłączną częścią tej rzeczywistości. To nie świat materialny, ale znaczenia, jakie podmioty przypisują poszczególnym obiektom, kształtują politykę⁴⁶.* Tym samym konstruktoryzm jest filozofią, która zajmuje się ludzką świadomością i jej kluczową rolą w rzeczywistości międzynarodowej. Formuluje tezę o społecznej konstrukcji rzeczy-

⁴⁴ J. Baylis, S. Smith, *Globalizacja polityki światowej...*, op. cit., s. 963.

⁴⁵ Tożsamość to pojmowanie własnego „ja” w konfrontacji z „innymi”; proces ten ma charakter społeczny i dlatego tożsamość kształtuje się w relacji z innymi aktorami. Według konstruktoryzmu tożsamość determinuje interesy – trudno jest określić swoje dążenia, nie wiedząc, kim się jest. Lecz to właśnie społeczne pochodzenie tożsamości oraz jej powstawanie w trakcie interakcji umożliwia jej transformację. Zob. M. Barnett, *Konstruktoryzm społeczny* [w:] J. Baylis, S. Smith, *Globalizacja polityki światowej...*, op. cit., s. 974.

⁴⁶ A. Curanović, *Konstruktoryzm*, op. cit., s. 115.

wistości, podkreśla sprawczą i normatywną moc idei w dynamice stosunków społecznych i polityce światowej, idei, która kształtuje tożsamość i interesy podmiotów, w tym państw, określa, jakie działania winny być w tym celu podejmowane. Dodatkowo je uprawomocnia i legalizuje.

Konstruktywizm określa bezpieczeństwo jako kompozycję społeczną zbudowaną na fundamentach dyskursu, narracji i działań państwa. Bezpieczeństwo jest stanem jego subiektywnego odczuwania, zależy od perspektywy postrzegania obiektu bezpieczeństwa oraz od aktora, który definiuje kryteria bezpieczeństwa. Zarówno zagrożenia, jak i podmioty (obiekty), w celu zapewnienia bezpieczeństwa, których są podejmowane działania, nie są bytami stałymi, lecz są elementami kreowanymi w ramach procesów społecznych (*Ład światowy powstaje i jest utrzymywany nie tylko jako emanacja preferencji mocarstw; na porządek globalny równie silnie oddziałuje zmieniające się pojmowanie tego, co stanowi prawomocny ład międzynarodowy*)⁴⁷. Biorąc pod uwagę, że świat społeczny składa się nie tylko z materialnych przedmiotów, lecz także ze struktur i procesów w kontekście bezpieczeństwa mogą nimi być np. siły zbrojne, kompleks militarno-przemysłowy, wojny i konflikty zbrojne, sojusze polityczno-militarne, porozumienia w kwestiach militarnych, itp.

W bezpieczeństwie rozumianym w klasycznym ujęciu siła jest podstawowym narzędziem. Konstruktywizm przyjmuje, że siła w polityce światowej ma charakter dyskursywny (jest identyfikowana poprzez wyznaczenie czynników, od których zależy) oraz jest funkcją wiedzy, idei, kultury, ideologii i języka, a więc *siła warunkowana jest nie tyle przewagą materialną, ile zdolnością do kontrolowania intersubiektywnych znaczeń [...] Ten ma władzę, kto formuje i kontroluje dominujący w stosunkach międzynarodowych dyskurs*⁴⁸. Podmioty stosunków międzynarodowych (państwa i sojusze międzynarodowe) definiują cele w zgodności z ambicjami społeczeństw, co z kolei warunkuje definiowanie interesów tych podmiotów, interesów, które nie zawsze są zgodne z racją stanu jednego z aktorów – mogą one naruszać tożsamość oraz ograniczać interesy i zdolności innych. W skrajnych przypadkach ich cele i interesy mogą mieć charakter fizycznej ekspansji terytorialnej lub poszerzania strefy wpływów przy wykorzystaniu jako narzędzia środków militarnych albowiem: *Siła to również proces konstruowania tożsamości oraz interesów w sposób korzystny dla jednych, a krzywdzący dla innych aktorów*⁴⁹. Takie rozumienie rzeczywistości odgrywa szczególną rolę w warunkach strategicznego współzawodnictwa. Podmioty rywalizujące będą dążyły do uzyskania przewagi militarnej, aby ich racje stały się nadrzędnymi.

Reasumując należy podkreślić, że konstruktywizm zaprezentował zdolności wyjaśniania istotnych cech polityki globalnej, wprowadził nowe spojrze-

⁴⁷ M. Barnett, *Konstruktywizm społeczny*, op. cit., s. 322.

⁴⁸ A. Curanović, *Konstruktywizm*, op. cit., s. 118.

⁴⁹ M. Barnett, *Konstruktywizm społeczny*, op. cit., s. 317.

nie na interpretację interesów państwowych oraz tożsamość, co przyczynia się do lepszego zrozumienia kluczowych pojęć polityki światowej, związanych z wojną i pokojem, konfliktem i współpracą. Zreinterpretował podstawowe pojęcia i teorie obowiązujące w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie, np. natura siły, formowanie sojuszy, zakończenie wojny, interwencja militarna. Stworzył dodatkowe teoretyczne podstawy demokratycznego pokoju.

3. Redefinicja metodologicznych aspektów badania bezpieczeństwa

Zjawiska wpływające na kształtowanie się nowej metodologii badań bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwa państwa to:

- wzrastające upodmiotowienie pojedynczych ludzi oraz grup społecznych i organizacji niebędących państwami;
- internacjonalizacja społeczeństw i państw, ogólnie ujmując globalizacja;
- zanikanie tradycyjnego „dylematu bezpieczeństwa”?
- erozja pojęcia „suwerenność” w stosunkach międzynarodowych;
- przemiana państwa jako instytucji współczesnego świata i polityki światowej;
- zdecydowane zacieranie się granicy między tym, co krajowe (narodowe) z tym, co międzynarodowe.

Wymienione powyżej zjawiska i kształtujące się w wyniku ich rozwoju prawidłowości prowadzą do wyodrębnienia się coraz bardziej wyrazistego trendu w stosunkach międzynarodowych polegającego na odchodzeniu od podziału na to, co międzynarodowe i wewnątrz państwowe, wewnątrzpaństwowe. Taka rzeczywistość obala wcześniejszą realistyczną koncepcję skutecznej obrony państwa przed agresją z zewnątrz poprzez tradycyjne przygotowanie państwa do „totalnej obrony na wszystkich frontach”⁵⁰.

Metodologiczne aspekty dotyczące badania bezpieczeństwa w ostatnim czasie zostały poddane znacznej redefinicji. Tradycyjne podejście, które zakładało rozumienie bezpieczeństwa jako obronę przy użyciu potencjału militarnego niezawisłości suwerenności i integralności państwa a więc poprzez odwoływanie się do idei potęgi lub pokoju, ewoluowało w kierunku szeroko rozumianego bezpieczeństwa. Najbardziej odpowiednią filozofią poznawania bezpieczeństwa mogła być realistyczna szkoła badania stosunków międzynarodowych, w połączeniu z nurtem idealistycznym przy odwołaniu się do orientacji liberalnych. Realistyczna idea bezpieczeństwa narodowego z tego okresu, jak było wcześniej wspomniane, eksponowała nade wszystko rolę czynnika militarnego. Z dzisiejszego punktu widzenia podejście to było wyjąt-

⁵⁰ Por. R. Zięba, *Teoria bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 101.

kowo ograniczone i wąskie, obejmowało, bowiem jedynie państwocentryczną analizę bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych. Aktualnie, gdy problematyce bezpieczeństwa został nadany bardzo szeroki wymiar podmiotowy, przedmiotowy i procesualny a także w sposób naturalny rozszerzona została lista wyzwań, ryzyko i zagrożeń, których istota w sposób znaczący wykracza poza dotychczasowe o charakterze militarne, w pierwszej kolejności, musiały ulec zmianie sposoby wyjaśniania bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych poprzez odchodzenie od realistycznego paradygmatu stosunków międzynarodowych, w drugiej kolejności, należało wypracować nowe rozwiązania uwzględniające niemilitarny charakter zagrożeń a tym samym teorie i podejścia wykraczające poza ramy teorii stosunków międzynarodowych. Obecne rozumienie bezpieczeństwa wymaga, bowiem znacznie szerszego spojrzenia i dalece dynamiczniejszego podejścia niż w wypadku wcześniej rozumianego bezpieczeństwa narodowego. Tradycyjne realistyczne podejście stosowane w badaniach stosunków międzynarodowych – w warunkach globalizacji polityki światowej, wzrostu współzależności międzynarodowych, wykształtowania się dużej liczby nowych, wcześniej nieznanych, posiadających duże znaczenie, podmiotów pozarządowych – w wielu przypadkach może prowadzić do wypaczeń⁵¹.

Zakończenie

Reasumując należy podkreślić, że elementów tradycyjnego rozumienia bezpieczeństwa poprzez równowagę sił militarnych oraz elementów klasycznego podejście do badań – realistycznej szkoły studiów stosunków międzynarodowych nie można całkowicie wyeliminować, trzeba jednak uwzględnić realia współczesnego świata w zakresie globalizacji wartości – odwoływania się do kooperacyjnej wizji współistnienia, redefinicji roli i znaczenia państwa, instytucjonalizacji bezpośredniej współpracy w płaszczyźnie międzyrządowej i transnarodowej itp. Jak pisze B. Witosz: *W dzisiejszej nauce ponowoczesny styl myślenia przybiera w kontekście poszczególnych dyscyplin swoiste i bardziej lub mniej wyraźne kształty. Metodologia ponowoczesna jest, bowiem ze swej natury niejednorodna, wieloparadygmata, obejmuje kilka porządków teoretycznych, by wymienić najbardziej wpływowe, takie jak: poststrukturalizm, dekonstrukcjonizm, neopragmatyzm, kulturalizm, kognitywizm czy wreszcie najczęściej kojarzony, często wręcz utożsamiany z ponowoczesnością, postmodernizm*⁵². Zgodnie z powyższymi dywagacjami punkt ciężkości i akcenty w badaniach nad bezpieczeństwem muszą ulec znacznemu przesunięciu, główną rolę winny

⁵¹ M. Pietraś, *Dylematy bezpieczeństwa w postzimnowojennym świecie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia” nr 1/4/1994, s. 68, 69.

⁵² B. Witosz, *Naukowy język polski wobec metodologii ponowoczesnej*. Zob. http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1375&Itemid=50 [dostęp: 16.12.2018 r.].

odgrywać filozofie formułowane w obszarach innych niż stosunki międzynarodowe, paradygmaty badań wywodzić się z szerszego obszaru ontologicznego i epistemologicznego.

Bibliografia

1. Bartyzel J., Szlachta B., Wielomski A., *Encyklopedia polityczna*, tom I, Radom 2007.
2. Baylis J., Smith S., *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Kraków 2008.
3. Bombała B., *Pytanie o paradygmat nauk o bezpieczeństwie – ujęcie personalistyczno-fenomenologiczne*, „Zagadnienia naukoznawstwa”, nr 1/211/2017.
4. Buhler P., *O potęgę w XXI wieku*, Warszawa 2014.
5. Drabik K. (red.), *Natura bezpieczeństwa w perspektywie personalnej i strukturalnej*, AON, Warszawa 2013.
6. Engdahl F.W., *Absolutna dominacja. Totalitarna demokracja w nowym porządku świata*, Bielany Wrocławskie 2015.
7. Fukuyama F., *Ład polityczny i polityczny regres. Od rewolucji przemysłowej do globalizacji demokracji*, Poznań 2015.
8. *Global responsibilities. Implementing the goals, SDG Index and Dashboards Report 2018*.
9. Hartman J. (red.), *Słownik filozofii*, Kraków 2004.
10. Jemioło T., Dawidczyk A., *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Warszawa 2008.
11. Korzeniowski L.F., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2012.
12. Misiuk A., *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Historia i Polityka” nr 23/30/2018.
13. Ney J.S., *Przyszłość siły*, Warszawa 2012.
14. Nowak T., *Język w świetle odkryć nauki*, Kraków 2011.
15. Pietraś M., *Dylematy bezpieczeństwa w postzimnowojennym świecie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia” nr 1/4/1994.
16. *Raport Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju z 1994 r.*
17. Zięba R., Bieleń S., Zajac J., *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2015.
18. Zięba R., *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON” nr 1/86/2012.